

GENEL SEYRİYLE SARİBEYOĞLU MUSTAFA İSYANI VE BUNA KARŞI ALINAN TEDBİRLERİN AMİD MAHKEMESİ'NE YANSIMALARI*

Ercan GÜMÜŞ*

Öz

1732-1739 yılları arasında devlet için önemli bir sorun haline gelen Sarıbeyoğlu Mustafa adlı "eşkıya"nın Bolvadin taraflarına firar ettiği Amid Mahkemesi'ne gönderilen birkaç farklı emirnameden anlaşılmaktadır. İsyan her ne kadar sonradan kontrol altına alınmışsa da isyanın yansımaları Amid gibi oldukça uzak bir idari birimin yöneticilerine bildirilmiş ve bunlardan yardım talep edilmiştir.

Merkezden Amid Mahkemesi'ne gönderilen 22 Zilhicce 1151/2 Nisan 1739 tarihli bir fermada padişah; kadı, mütesellim, voyvoda, yeniçeri zabiti ve diğer idarecilere hitaben Sarıbeyoğlu denen şakinin ve yanındakilerin bir an evvel yakalanmasını emretmiştir. Anlaşıldığı kadarıyla Honaz Kalesi'ndeki asiler, ordu tarafından kuşatıldıklarında firar etmeyi başarmışlardır. Bolvadin taraflarına giden asilerin takibinin emredildiği fermada, anılan eşkıyayı katledenlere ona ait malların verileceği ve bunun yanında büyük ihsanlarla ödüllendirilecekleri belirtilmektedir.

Özelde bu isyana, genelde ise tüm eşkıyalara karşı sert tedbirler alındığı yazışmalardan anlaşılmaktadır. Çalışma, 1739 tarihinde kadı defterine kaydedilmiş fermanları ana kaynak tutmak üzere kaleme alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sarıbeyoğlu Mustafa, eşkıya, isyan, Bolvadin, Amid, Diyarbekir Şer'iyye Sicilleri.

IN GENERAL VIEW WITH OUTLINES SARİBEYOĞLU MUSTAFA RIOT AND REFLECTIONS OF PRECAUTIONS AGAINST IT TO AMID COURT

Abstract

It is understood from some different copies sent to Amid court that the brigand named Sarıbeyoğlu Mustafa who became an important problem for the state between 1732 and 1739 escaped around Bolvadin. Although the riot was quashed after, its reflections were noticed to authorities of Amid which was a remote area and help was requested from them.

In a firman dated 22 Zilhicce 1151/2 April 1739 sent from center to Amid court, padishah commanded to cadı, tax collector, voivode, janissary officer and other

Makale gönderim tarihi: 11.01.2018, kabul tarihi: 12.02.2018

Doi: 10.26791/sarkiat.377311

* Bu çalışma, 13-15 Ekim 2017 tarihinde düzenlenen Uluslararası Bolvadin Sempozyumuna "1739'da Bolvadin'e Çekilen Bir Eşkiyanın İsyanına Karşı Alınan Tedbirlerin Amid Mahkemesine Yansımaları" adıyla sunulan tebliğin yeni bir başlık ve içerikle zenginleştirilmiş halidir.

* Dr. Öğrt. Üyesi, Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, e-mail: ercangumus@artuklu.edu.tr

authorities that the robber named Sarıbeyoğlu and his accompanies should be arrested immediately. As understood, rioters in Honaz Castle were able to run away when surrounded by the army. In the firman which commanded that rioters should be followed, it was indicated that those who killed the said brigand would be awarded with the riches of him and more.

It is seen in the correspondences that harsh precautions were taken specifically for this riot and generally for all brigands. In the study firmans which were recorded in the cadi's notebook in that years were written up as basic source.

Keywords: Sarıbeyoğlu Mustafa, brigand, riot, Bolvadin, Amid, Records of Diyarbekir Şer'iyye.

Giriş

Sarıbeyoğlu Mustafa Bey isyanı, son dönemde yoğunlaşan yerel tarih araştırmalarıyla kısmen açıklığa kavuşan bir vakadır. Layıkıyla değinilmemiş olması dönemin kroniklerince ayrıntılarıyla ele alınmamasından olsa gerektir. Oysa merkezden isyan bölgesi ve diğer idari alanlara gönderilmiş birçok resmi evraktan, devlet idarecilerinin asilerin takibatına önem verdiklerini, sorunun uzunca bir süre devlet idarecilerinin gündeminde kaldığını anlamaktayız.

Günümüze yakın sayılabilecek bir dönemde vuku bulmasına karşın, az sayıda kronikte bahse konu edildiğine yukarıda değinilmişti. Bu vekayinamelerden ilki Şemdânizade Fındıklılı Süleyman Efendi'nin kaleme aldığı "Mür'i't-Tevarih"tir.¹ Diğerleri ise Sami, Şakir ve Suphi tarafından kaleme alınmış "Tarih"tir.²

Yakın dönemde konuya değinen araştırmacıardan birinin Çağatay Uluçay olduğu görülmektedir. Belki de bu konuyu ilk defa etraflıca o ele almıştır.³ Diğer bir araştırmacı Necmi Ülker'dir ve bu konuda birden fazla esere imza atmıştır. İzmir'in işgali başlığında yoğun olarak müracaat edilen Ülker'in eserlerinden ilki 1964 yılında İstanbul Edebiyat Fakültesi'nde kabul edilen "Sarıbeyoğlu Mustafa ve Faaliyeti" adlı mezuniyet tezidir. İkincisi, 1985 yılında V. Milletlerarası Türkoloji Kongresine "XVIII. Yüzyılda Batı Anadolu'da Bir Ağanın İsyanı: Sarıbeyoğlu Mustafa" başlığıyla sunulan bildiridir. Sonuncusu ise 1989 yılında

¹ Bu eserde yazar, sadece iki cümle ile asi ve isyana değinmiştir. İlki isyanın başladığı sırada Osmanlı Devleti'nin Nemçe ve Moskova ile iki koldan savaş halinde olmasına, ikincisi ise asinin Aydın mütegalibelerinden olduğuna dairdir (bkz: Şemdânizade Fındıklılı Süleyman Efendi, Mür'i't-Tevarih, C. I, (Hazırlayan: M. Münir Aktepe), İstanbul, 1976, s. 79 ve 89'dan naklen M. Yaşar Ertaş, "XVIII. Yüzyılda Bir Osmanlı Eşkiyası: Sarıbeyoğlu Mustafa", Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildiriler I, Denizli 2007, s. 401).

² Bu eserin ilgili kısmında ise Sarıbeyoğlu'nun kesik başının Vezir Ahmed Paşa askerleri tarafından 1152 yılının Rebiülevvel ayının sekizinci gününde İstanbul'a getirilip Bab-ı Hümayun önünde teşhir edildiği kaydedilmektedir (bkz; Sami, Şakir, Suphi, Tarih, İstanbul, 1198 (TBMM Kütüphanesi, 71-5307), s. 148b).

³ M. Yaşar Ertaş, Çağatay Uluçay'ın bu konuyu 1955 yılında İstanbul'da "18. ve 19. Yüzyıllarda Saruhan'da Eşkiyalık ve Halk Hareketleri" adlı kitabında BOA Mühimme Defterleri ve Manisa Şer'iyye Sicillerindeki Sarıbeyoğlu ile ilgili bazı hükümleri yayınlamak suretiyle ele aldığını belirtir (M. Yaşar Ertaş, a.g.m., s. 399).

"Sarıbeyoğlu'nun İzmir'e Yürüyüşü ve Avrupalı Tüccarlar" başlıklı çalışmasıdır.⁴ Çalışmanın siyasi boyutunun ana kaynağı olarak vurgulanması gereken son eser M. Yaşar Ertaş'ın Denizli ve Çevresi Sempozyumu'na sunduğu "XVIII. Yüzyılda Bir Osmanlı Eşkiyası: Sarıbeyoğlu Mustafa" başlıklı makalesidir. Bu eser birçok mühimme kaydına ve Antalya, Manisa, Isparta gibi isyan çevresine yakın yerlere ait şerhiye sicillerine dayanılarak kaleme alınmıştır.

Osmanlı Devleti idaresinde devlete karşı farklı dönemlerde isyanlar görülmüş ve bunlar kaynaklarda "celâlilik", "başbozukluk", "şakavet" gibi terimler ile ifade edilmiştir. Mustafa Akdağ'a göre "*Celâli isyanları deyince, esas itibariyle, Anadolu'da olup geçen karışıklıklar kast olunmuştur. Aynı zamanda, imparatorluk içinde Celâli isyanlarının yalnız Türk unsuruna ait sosyal hadise olduğu vakaniivislerce dahi bilinmektedir. Hadiselerin zaman içindeki yerlerine gelince, bu da, aşağı yukarı, bellidir. XVI. asrın sonlarından, yani Mehmet III devrinden itibaren, Anadolu'da görülmeğe başlayan asker ve halk ayaklanmalarına, Celâli isyanı denildiğinde hemen hemen herkes bir fikirdedir*" ve Celali isyanlarının anlaşılabilmesi Osmanlı vekayinamelerinin sosyal ve ekonomik yönlerden dar kalmasındandır. Bu hususun hakkıyla anlaşılabilmesi için o, vekayinamelerin yanında devlet arşivlerinde yer alan belgelerin, vilayetlerde bulunan şerhiye sicillerinin hatta folklor çalışmalarının özenle incelenmesini önermiştir.⁵

Belgelerden anlaşıldığı kadarıyla askeri sınıftan olan Sarıbeyoğlu Mustafa, "bölükbaşı"⁶ unvanını kullanmıştır. Bu asi, daha sonraları "celali" olarak anılmış ve isyanı, uzunca süre çevre halka ve devlet yönetimine ağır bir maliyete yol açmıştır.⁷

⁴ M. Yaşar Ertaş, a.g.m., s. 399, Necmi Ülker, "*Sarıbey Oğlu'nun İzmir'e Yürüyüşü ve Avrupalı Tüccarlar*", http://tid.ege.edu.tr/dosyalar/IV_1989/TIDIV-1989-04.pdf (08.08.2017 tarihinde ulaşıldı.)

⁵ Mustafa Akdağ, "*Celâli İsyanlarının Başlaması*", DTCFD-IV, 1, Ankara 1945, s. 23-34.

⁶ Celali isyanlarında birinci derecede önem taşıyan kimseler, bölükbaşlarıdır ki bunlar "levendât"ı teşkil ve idare ederlerdi. Bunlar, takribi yüz kişilik bir sekban bölüğünün komutanlarıdır. Tımar sisteminin sağlam işlediği dönemlerde bir beylerbeyinin sekbanlarının başında ancak bir kaç bölükbaşı bulunmaktaydı. Beylerbeyinden ziyade başlarındaki bölükbaşına itaat eden bu sekbanlar genellikle en tepedeki ümera ile ilişkiye giremiyordu. Aradaki komutan bölükbaşı olduğundan ve askerler buna bağlı olduğundan sıklıkla başka sancakbeyi veya Celali şefinin hizmetine girebiliyorlardı. Örneğin Anadolu'nun herhangi bir yerinde güçlü bir Celali grubu dağıtılsa asi bölükbaşları etrafa dağılarak sancakbeylerinin idaresinde kolayca yer bulabilmişlerdir (Ayrıntılar için bkz: Mustafa Akdağ, "*Celâli Fetret*", DTCFD, XVI, 1-2, Ankara 1958, s. 71). Akdağ'ın vurguladığı bu olgu, inceleme konusu olan Sarıbeyoğlu isyanına uymaktadır. İleride görüleceği üzere Sarıbeyoğlu'nun bölükbaşları da başka gruplara katılmışlar hatta devletin teşviklerine mazhar olmuşlardır. Bölükbaşı ünvanlı askeriler hakkında "şakavet" şikayetleri zaman zaman Diyarbekir Mahkemesi'ne de yansımıştır. Anlaşıldığı kadarıyla Diyarbekir valisine ve Çemişgezek kadısına gönderilen bir hükümde; Defter Emni Hacı Halil'in malikane usulüyle uhdesinde olan Kizucan Mukataası'nın ahali ve reyası kendi hallerinde olup işleriyle uğraşıp vergilerini düzenli ödediklerini beyan ederek, yakınlarındaki Şeyh Hasanlı Ekradı eşkiyasının, bunların 700 adet davalarını 115? senesinde gasp ettiğini, adamlarından bir kaçını da katlettiğini ileri sürmüşlerdir. Belgeden eşkiya olarak tavsif edilen ve 30-40 atlı nefere kumanda edenin Mustafa Bölükbaşı olduğu ve Çarsacak voyvodası Mustafa'nın maiyetinde bulunduğu anlaşılmaktadır (DAD 1-160-3, Cemaziyelevvel 1162).

⁷ 16. yüzyılda kalabalık gezen Celâli gruplarının durumuna değinilmiştir. Buna göre beyler ve askerler sürekli olarak sefere gitmekten kaynaklı bir memnuniyetsizlik içindedir. Halk ise ağır vergilerden bunaldığından idarecilere karşı kin beslemeye başlamıştır. Anadolu'da meydana gelen

Çalışmada, öncelikle Sarıbeyoğlu Mustafa ve isyanı ele alınacaktır. Devamında Amid Mahkemesi'nde bu isyana dair kayda geçirilmiş fermanlara, ayrıca isyanın etkilerinin yansıdığı tevzî ve diğer belgelere değinilecektir.

1- İsyanın Etkilediği Şehirler: İstanbul-Kütahya-İzmir-İçil-Honaz-Amid-Bolvadin

Çalışmanın mekan örüntüsünde, başlıkta zikredilen şehirler dikkat çekmektedir. İlki, isyanın tanımlandığı ve bastırılmasının emredildiği İstanbul'dur. İkincisi ayaklanmanın başladığı Kütahya-Sarayköy'dür. Üçüncüsü isyancıların haraca bağladıkları ve yağmaladıkları İzmir'dir. İsyandan etkilenen diğer bir şehir ise, isyancıların sancaklarına ve kazalarına zaman zaman sığındığı İçil'dir. Denizli-Honaz'ın önemi, asilerin devlet güçlerine karşı büyük bir yenilgiye uğratılmasından kaynaklanır. İsyana ilişkilendirilen bir başka şehir ise çalışmaya konu edinilen Amid'dir. İsyana, Amid eyaletindeki vezir ünvanlı paşaya ve şehrin kadısına bildirilmekle kalmamış, ayrıca isyanın bastırılması için destek istenmiştir. Son olarak dikkat çeken yerleşim alanı ise, incelemenin tarihlendiği sıralarda isyan elebaşının ve yandaşlarının çekildiği Bolvadin'dir.

Bu şehirlere geleneksel dünyanın ulaşım şartları açısından göz atmak gereklidir.⁸ Buna göre İstanbul ile Denizli arası 600 km olduğundan kabaca bu iki şehir arası

ayaklanmaların çoğunda yükümlüğünü yerine getiremeyen halkın bu ağır vergilere tepkisi rol oynamaktaydı. Beylerbeyi ve sancakbeylerinin zulümlerine karşı çıkan bu isyanlara rağmen beyler vergilerini toplamaya devam etmişlerdir. Bu beylerin kapı ağaları/maiyyet memurları beylere ait vergileri almaya giderken buna itiraz için bir araya gelmiş bir ya da birkaç köyden toplanmış halkla çarpışmaya gider gibi kalabalık halde giderlerdi. Akdağ'a göre Büyük Celali grupları, köylülerin maiyyet memurlarına karşı durmak için yanlarına daha kalabalık sayıda sekban toplamalarından meydana gelmişti (Mustafa Akdağ, "*Celâli Fetretî*", s. 57). Sarıbeyoğlu isyanına yakın bir tarihte, Diyarbekir eyaletinde bu şekilde tevdi edilen bir görevi kötüye kullanarak reayadan tekalif toplayan kimselere rastlanmıştır. Haziran 1746 tarihli bir ahkam kaydında, İstanbul'dan Diyarbekir eyaletine bağlı Çüngüş kazası kadısına/naibine hitaben kaleme alınan emirnamede sorunun tespiti ve gereğinin yapılması emredilmektedir. Çüngüş halkının itiraz ve şikayetleri ile konu incelemeye alınmıştır. Buna göre Çüngüş kazasında sefere katılmak amacıyla serdengeçti bayrağı küşad eden Salihoğlu Osman Ağa ve adamları çevreye baskı ve zulümde bulunmuşlardır. Ayrıca halktan zorla 1200 guruş miktarında parayı sefer gerekçesiyle toplamışlardır. Durumun saraya bildirilmesiyle, padişah konuyu tahkik için dergah-ı mualla yeniçeri ağası İbrahim Ağa'yı görevlendirmiş ve kadıya da bu hususta gerekenleri yapmasını, anılan kişilerin yani serdengeçti bayrağı açanların görevlendirildikleri sefer yerlerine gönderilmesini tembihlemiştir (DAD, 1-86-3, evail-i Cemaziyelahir 1159).

⁸ Modern sanayi toplumu öncesi dünyaya, geleneksel yapıyı devam ettirdiğinden dolayı "geleneksel dünya" ifadesiyle yaklaşılabilir. Geleneksel dünyada ulaşım yürüme mesafesiyle ölçülmektedir. İnsan ve hayvan gücüne dayalı bu yürüme mesafesi uygun iklim şartlarında günlük olarak 20-40 km arasında değişebilmektedir. İzzet Sak ve Cemal Çetin adlı yazarların menzilleri konu ettiği bir çalışmada, geleneksel dünyada, Konya-Akşehir'deki menziller-askeri amaçlı olabilen bu binaların yanında tüccarların kullandığı han-kervansaraylar için de aynı durum söz konusudur- arası mesafe 4-8 saat olarak kaydedilmiştir (İzzet Sak-Cemal Çetin, "*XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nde Menziller ve Fonksiyonları: Akşehir Menzilleri Örneği*", <http://turkiyat.selcuk.edu.tr/pdfdergi/sak.pdf> (10.09.2013 tarihinde ulaşıldı), s. 216). Bunun yanında İstanbul-Edirne arası menzilleri inceleyen çalışmada Sema Altunan, bu iki şehir arasında 7 menzil için toplam 44 saatlik bir yolculuğu esas alır (Sema Altunan, "*XVII. Yüzyıl Sonlarında İstanbul-Edirne Arasındaki Menziller ve Bazı Menzilkeş Köyler*", Tarih Araştırmaları Dergisi, Cilt: 25, Sayı: 39, 2006). Bu durumda her menzil arası 6-7 saatlik yolculuğa denk gelir. Bu iki kaynağı esas alırsak yürüyerek yolculuk yapan bir kimse, kesintisiz 7 saatte bir menzile-

15 konak mesafededir. Yani 15 ile 30 gün arasında değişen bir yolculuk gerektirir. Denizli İzmir arası 260 km olup takriben 7 konağa denk gelir. Bu da 7-14 günlük yolculuk demektir. Denizli'den Bolvadin ise 240 km olduğundan 6 menzil-konak mesafe bulunmaktadır. Bu da 6 ile 12 gün arasında değişen bir yolculuk anlamına gelir. İstanbul'dan Amid'e uzaklık 1450 km'dir. Bu da takriben 36 konak mesafedir ki süre olarak 36 ile 72 gün arasındadır. Böylesi geniş bir sahada, geleneksel dünyanın ağır ulaşım koşullarında, devlet güçlerinin büyük orduları hareket ettirmesi ciddi bir organizasyon gerektirir. Hele ki hafif yükleriyle hızlı hareket ederek meydan muharebesinden çekinen birkaç yüz kişilik küçük eşkıya gruplarını kontrol altına almak hiç de kolay olmamaktadır. İsyanın uzun süreye yayılmasının bir sebebi de bu olsa gerektir.

2- Sarıbeyoğlu Mustafa İsyanının Seyri ve İzmir Baskını

Batılı kaynaklarda Sarıbeyoğlu Mustafa'nın "Soley Bey" şeklinde anıldığı kaydedilmektedir.⁹ Sarıbeyoğlu Mustafa'nın etkinlik alanı Honaz-Denizli'dir ancak tesiri Mersin'den Balıkesir'e, Aydın'dan Akşehir'e kadar ulaşmış ve buraları tehdit etmiştir.¹⁰ Ülker, etkinlik sahası buralara kadar uzanan Sarıbeyoğlu Mustafa'nın İzmir ve çevresini kontrole almaktan başka Tokat'tan İzmir'e giden kervanları dahi soyduğunu belirtmektedir. Hakim olduğu mıntıkada yönetimden memnun olmayan sivilleri de kendine katarak güçlendiği anlaşılan Sarıbeyoğlu ve yandaşları, üzerlerine gönderilen merkez birliklerini de bozguna uğratmışlardır. 1736 yılında Osmanlı Devleti'nin Avusturya'ya karşı başlattığı sefere kendi maiyetindeki askerlerle katılması emri ve affedildiği bildirilmesine rağmen bu çağrıya uymayan Sarıbeyoğlu Mustafa, bunun kendisinin tutuklanması için politik bir aldatmaca olduğunu düşünmüş ve aynı yıl İzmir'i kuşatmaya hazırlanmıştır.¹¹ İran'dan ve Anadolu'dan İzmir'e gelen kervanlar için ciddi bir tehdit olan Sarıbeyoğlu'na karşı merkezden bir paşa, bazı önlemler almaya görevlendirilmiştir. Bu amaçla 1737 yılında merkezden çevreye birçok ferman gönderildiği belirtilmiştir. Ayrıca batılı kaynaklardan buradaki konsolosluklar ve

konağa varır, eğer şartlar zorlanırsa günde 2 menzil-konak yol alınabilir. Saatte ortalama 3 km yol alındığı farz edilirse 7 saatlik yürüyüşle 20 km'lik yol kat edileceği sonucuna ulaşılır. İkinci durumda ise günde 40 km'lik bir mesafe kat edilebilir.

⁹ Necmi Ülker, "Sarıbey Oğlu'nun İzmir'e Yürüyüşü ve Avrupalı Tüccarlar", s. 43. (http://tid.ege.edu.tr/dosyalar/IV_1989/TIDIV-1989-04.pdf 08.08.2017 tarihinde ulaşıldı).

¹⁰ Necmi Ülker, a.g.m., s. 43.

¹¹ Osmanlı Devleti'nin kendisine başkaldıran asileri "yola getirme" yöntemlerinden biri de makam tevcihatında bulunarak isyanı yatıştırmaktır. 16. yüzyıldan sonra yaygınlık kazanan bu uygulamalardan biri Kara Yazıcı'nın kardeşi Deli Hasan örneğinde görülmüştür. Peçevi'den naklen öğrenilmektedir ki, 20-30 bin asiye komuta eden Deli Hasan'a Veziriazam Yemişçi Hasan Paşa Bosna beylerbeyliğini, yanındaki eşkıya komutanlarına da yakınlardaki sancak beyliklerini vermiştir. Asinin öldürülmeden önce de Temeşvar valiliğine atandığı kaydedilmiştir (Peçevî İbrahim Efendi, Peçevî Tarihi, C. II, s. 280-282). Yine benzer bir durum Kara Yazıcı isyanının ilk safhasında görülmüştür. İsyanın vazgeçmesi için Kara Yazıcı'ya "rüşvet" olarak Amasya sancakbeyliği verilmiştir. Kısa bir süre sonra ise Çorum sancakbeyliği de verilmiştir (William J. Griswold, Anadolu'da Büyük İsyak 1591-1611, s. 25-27). Son bir örnek olarak da Kürd Alev Paşa'yı zikretmek gerekir. O da bir zaman devlete başkaldırmışken 1797 yılında Anadolu valiliği rütbesiyle batı sınırında Dubrovnik ve Vidin çevresinde eşkıya tenkiline görevlendirilmiş ve burada ordu serdarı tarafından öldürülmüştür (Ahmet Rasim, Osmanlı 1-8, (Düzenleyen: Metin Hasırcı), Emir Yayınları, İstanbul, C. 5, s. 1493).

diğer batılı devlet temsilcilerinden toplanan paralarla İzmir şehrinin surlarına toplar alındığı ve surların kapılarının da güçlendirildiği kaydedilmektedir.¹²

Sarıbeyoğlu'nu 18. yüzyılın en güçlü eşkıyalarından biri olarak tanımlayan M. Yaşar Ertaş, Sarıbeyoğlu'nun 1732 ile 1739 yılları arasında eşkıyalık yaptığını, dağa çıkmasında bir mağduriyetin rol oynadığını belirtmektedir. Buna göre "*Sarıbeyoğlu basit bir köylü ve köy ağası değildir. O, paşaların kapularında görev almış bir bölükbaşısıdır ve emrindeki çok sayıda leventle savaflara katılmış yarı-askeri statüye sahip biridir. Bu haliyle Osmanlı toplumunda yaygın olan bir eşkıya portresi çizmektedir.*"¹³

Sarıbeyoğlu Mustafa'nın hayatına dair bilgilere kaynaklardan ulaşılabilir. Buna göre O, Kütahya sancağının Ezine-i Lazkiyye kazasının Saray adlı köyündendir. Sarıbeyoğlu şeklinde anılan babasının adı ise Ali'dir. Sarıbeyoğlu, çiftlik sahibi zengin bir ağa olmakla birlikte emrinde çok sayıda silahlı adamı da olan bir bölükbaşısıdır. Onu isyana yönelten sebep çiftliğinin basılması ve haksız yere gadre uğraması şeklinde izah edilmektedir. Bu olaydan sonra 1732 yılında Sarıbeyoğlu kendisine yapılanların intikamını almak üzere kendi köyünden Hacı Mehmed'in evini basmış ve eşini dağa kaldırmıştır. Alıkoyduğu bu kadını bir süre sonra öldürmüş ve köy yerinde teşhir etmiştir. Yaptığı "*bu zalimlik onun kin ve intikam duygularına*" bağlanmıştır.¹⁴

1733 yılında Sarıbeyoğlu bölgedeki büyük çete reisleriyle işbirliği içindeydi. Çaharşenbe-i Lazikiye kazasına bağlı Kaş Yenice köyünden Kabakulakoğlu Hasan ve kardeşi Hüseyin, Kadioğulları Küçük Ali, Mustafa, Mehmed ve Abdi, Kara il çiftliği kethüdası Beşir ve aynı kazanın Hisar adlı köyünden Canavar ve Hacı Ali oğlu Mustafa ve Mehmed adında eşkıya reisleri emirlerindeki 150 kadar eşkıya ile Hasan Ağa adında birinin evini basarak 30 kese değerinde mallarını çalmışlar, Derviş Ali adlı birinin de evini yakmışlar ve mallarını yağmalamışlardı. Denizli voyvodasının ve zabıtların güç yetiremediği bu eşkıyaların üzerine Aydın muhassılı vekili görevlendirilmiştir. Bunun üzerine eşkıyalar Sarıbeyoğlu Mustafa'ya sığınmışlardır. Muhassılın merkeze bildirdiği bu koruma haline devletin cevabı, çevredeki tüm askeri güçlerle Sarıbeyoğlu'nun çiftliğinin basılmasını emretmek olmuştur. 1733 yılından sonra Sarıbeyoğlu'nun ünü sadece eşkıyaları kollayan değil, bir lider şeklinde yayılmıştır. Kurdoğlu, Memişoğlu, Çolak Ahmed, Kara Mustafa ve Musacıoğlu adıyla tanınmış bölükbaşılarını bir araya getirerek kendisine bağlı güçlü bir çete oluşturmuştur. Kendisine karşı artan tepkiler sonucu Sarayköy'de bir palanga¹⁵ inşa etmiş ve buraya yerleşmiştir. Üs olarak yerleştiği Sarayköy'den Ezine-i Lazkiye kazasında devlet adına toplanan tüm vergilere el koymaya başlamış ve bir süre sonra 1734 yılında Halep taraflarına firar etmiştir.¹⁶

¹² Ülker, a.g.m., s. 44.

¹³ M. Yaşar Ertaş, "*XVIII. Yüzyılda Bir Osmanlı Eşkıyası: Sarıbeyoğlu Mustafa*", Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildiriler I, Denizli 2007, s. 399.

¹⁴ M. Yaşar Ertaş, a.g.m., s. 401-404.

¹⁵ Palanka: Etrafı hendekle çevrilmiş ağaç ve topraktan yapılmış istihkama verilen addır. Macarca'dan gelen bu kelime vesikalarda "palanga" suretinde geçmiştir (bkz. Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C. II, s.752).

¹⁶ M. Yaşar Ertaş, a.g.m., s. 404.

1735 yılında Halep'ten dönen Sarıbeyoğlu, daha fazla eşkıyayı etrafına toplamıştır. Akhisar'da Zeyneloğlu, Gökçedağlı Haliloğulları ve Karabaşoğlu İsmail, Gördes'ten Ramazan, Uşak Karayılan köyünden Kalfaoğlu Mehmed Ali ve Honaz'dan Saracoğlu ve Keloğlan gibi eşkıya liderlerini idaresi altına almıştır. Etrafta ayyuka çıkan adam öldürme, soygun, yağma, ev basma, tecavüz gibi vakaların yanında aynı yıl Denizli voyvodasına saldıran Sarıbeyoğlu ve avanesi, voyvodanın dokuz adamını da öldürmüşlerdi. Bunun üzerine "*Hamid ve Teke sancakları mutasarrıfı Süleyman nezaretinde Karasi sancağı mutasarrıfına, Aydın muhassılı vekiline, Kütahya mütesellimine, Denizli voyvodasına ve etraftaki askeri birliklere, Sarıbeyoğlu'nu ölü ya da diri yakalamaları için ferman gönderilmişti.*" Anılan ferman yerine ulaşmadan 29 Mayıs 1735 günü Sarıbeyoğlu, Sarayköy'de bulunan Denizli voyvodası Ali'nin hem kardeşi hem de vekili olan İbrahim'i kuşatmış ve iki adamını öldürmüştür. Burada birçok kişinin malını yağmalamış, Salıncak köprüsünde Tokat kervanı ile çok sayıda yolcunun mallarını gasp etmiştir. Hamid ve Teke mutasarrıfı Süleyman vekili Bergamalı Veli ve Denizli voyvodasını Sarıbeyoğlu'nun üzerine göndermiştir ancak bunlar da asiye engel olamamışlardır. Sarıbeyoğlu, bu arada Alaşehir'e gelmiş, şehirdeki üç tüccarı öldürüp mallarına el koymuştur. Ardından Gördes'e geçen Sarıbeyoğlu, burayı kuşatmışsa da şehirde dirençle karşılaşmıştır. Geniş bir alanda sürekli yer değiştiren Sarıbeyoğlu, Gördes'ten sonra Simav'a bir süre sonra da İçil'e geçmiştir. Bu firarları sırasında o ve adamları gruplar halinde dağılmışlardır ve böylece ele geçmeleri zorlaşmıştır. Mesela kendisi İçil tarafına saklanmışken birçok bölükbaşı da Hamit sancağında saklanmıştır. 1736 yılındaki Rusya ve Avusturya seferlerine katılmak şartıyla affedilmiştir. Adamlarıyla orduya katılmak için Çanakkale Boğazı'ndan Lapseki'ye geçmiştir. Hakkında idam fermanı olduğundan devlete güvenemeyerek buradan geri dönmüştür. Devlet bu tavrı isyan olarak görmemiş ve eşkıyalık yapmaması şartıyla gelecek yıl baharda sefere katılmasını uygun görerek kışı memleketinde geçirmesine izin vermiştir. Ancak bu durum isyana katılımları daha da artırmış, sefer kaçkını leventlerin katılımıyla askeri gücünü büyütüştür. Üzerine gönderilen küçük kuvvetleri yenerken büyük güçlerle karşılaşmak yerine sürekli geri çekilerek zayıat vermeden kurtulmayı başarmıştır. 1737 yılında Çelik Mehmed Paşa'nın üzerine geldiği haberiyle Denizli'yi terk etmiştir.¹⁷ Ertaş'a göre Osmanlı Devleti'nin batı ve kuzey cephesinde savaşıyor olması ve onu yakalamaya gönderilenlerin "beceriksizliği"nden dolayı bu asi, 1737-1739 yılları arasında faaliyetlerini İzmir'e kadar uzatmıştır.¹⁸

¹⁷ "...1736 yılında Sarıbeyoğlu, Rusya ve Avusturya ile yapılmakta olan savaşa katılması şartıyla affedildi ve hükümet tarafından kendisine hediyeler dahi gönderildi. Ancak Sarıbeyoğlu sefere gitmedi. Takibindeki muhassıl Ahmet Paşa aynı yıl ölünce, yerine oğlu Çelik Mehmet Paşa 1737'de muhassıl olarak atandı ve peşinden Denizli'ye kadar gitti. (Bu kişi Hicri 1160/Miladi 1747 yılında Diyarbekir beylerbeyi olarak görev yapmıştır. Buradaki azlinden 11 sene sonra Amid'de beylerbeyidir ve 1748 tarihinde de cizye toplanma işine memur edilen Diyarbekir beylerbeyidir (Ercan Gümüş, 18. Yüzyılın İlk Yarısında Amid, Gazi Üniversitesi SBE, 2014, basılmamış doktora tezi, s. 83). Bundan haberdar olan Sarıbeyoğlu Mustafa İnegöl taraflarına kaçtı. Çelik Mehmet Paşa'nın bu işi başaramayacağı anlaşıldığından azledilerek yerine 1738'de Mirahur-ı evvel Ahmet Ağa vezir rütbesiyle tayin edildi..." (<http://www.turktoresi.com/viewtopic.php?f=62&t=2046>, 12.03.2013 tarihinde ulaşıldı).

¹⁸ M. Yaşar Ertaş, a.g.m., s. 405.

İzmir ve çevresinin ticari faaliyetlerden ve gümrüğe dayalı zenginliğinden mülhem, buraya yönelik talan ve yağmaların bir dönem yoğunlaştığını kaydeden Necmi Ülker, bunlardan en bilineninin buraya yakın yerli eşkıyadan olan Sarıbeyoğlu Mustafa ve avanesi olduğunu belirtir.¹⁹

Devlet, 1736-1739 yılları arasında Avusturya ile savaşta olmasına rağmen, çevreye hızla yayılan isyanı bastırmak konusunda yoğun çaba yürütmüştür. Ayrıca Tokat-Bolu-İzmir ticaret yolunun muhafazasına da önem verilmiş ve bu yol açık tutulmaya çalışılmıştır. 1738 yılının Mart ayında isyancılar İzmir'e çok yakın bir kasaba olan Turgutlu'yu ele geçirmişlerdir.²⁰ Necmi Ülker, İzmir'e bu kadar yakın olan isyancılara karşı şehirde yaşayan ve ticaret yapan yabancı uyruklulardan destek istendiğinde bu desteğin esirgendiğini kaydetmiştir. Devlet yöneticilerinin İzmir savunmasında yardım talebini geri çevirmelerine karşın kendilerinin yaşadığı "Frenk Caddesi"nde yabancıların önlem aldıkları da belirtilmektedir.

İzmir'in Sarıbeyoğlu tarafından kuşatılması burada meskun İngiliz Milleti kolonisinin İstanbul'daki İngiliz elçisine gönderdikleri 23 Mart 1738 tarihli bir raporla kayda geçmiştir. Bu rapora göre Sarıbeyoğlu ve adamları şehrin önlerinde göründüklerinde şehirdeki İngilizler ve diğer Avrupalılar yanlarında aileleri ve değerli eşyaları ile kıyıya yakın demirlemiş gemilere sığınmışlardır. Sarıbeyoğlu'nun şehre yürüyüşünün gerçek amacının anlaşılmasına rağmen temsilcisinin şehir yöneticilerine gelip bir takım işleri görmek istediğini beyan ettiği anlaşılmaktadır. Ancak şehrin voyvodasının şehre bunları almak istemeyerek direnmeye niyetlendiği, halka çarpışmaları için silah dağıttığı, fakat şehir idarecileri ve ayan temsilcilerinin herhangi bir çatışmaya girmeden yapılan görüşmeler neticesinde Sarıbeyoğlu'na "yürüyüş masrafı olarak" 30 kese para ödedikleri kaydedilmiştir. Anlaşılan parayı alan Sarıbeyoğlu 18 Mart 1738 tarihinde şehirden ayrılırken çevrede bulunan Frenklere ait konutları da yağmalamıştır. Frenklere ve yabancılarla ait bu konutların Buca ve Bornova'da bulunduğu kaydedilmiştir.²¹ Bu muhasarayı şehre "altı saatlik bir uzaklık" olarak tanımlayan Mübahat Kütükoğlu, asilere verilen paranın 30.000 kese olduğunu, şehri korumak amacıyla Karakapıda'ki surların inşa edildiğini belirtir.²²

İzmir'de sakin yabancı tüccarlar, konsolosluklar ve elçilikler üzerinden buranın idari yapısının paşalığa çevrilmesini, isyancıların sonradan yapacakları saldırıları ancak bir paşanın müfettişliğinde önleyeceklerine olan inançla İstanbul'dan istekte bulunmuşlardır. Buranın paşalığa çevrilip çevrilmediğinin bilinmemesine karşın, Frenk Caddesinin bulunduğu yoğun ticaret alanının etrafının 4 kapı ile çevrenmesi işine 1738 Eylül ayında başlanmıştır. Bin dolara mal olan işin

¹⁹ Necmi Ülker, a.g.m., s. 43.

²⁰ 17. ve 18. yüzyıllardaki asilerin 16. yüzyıldaki eşkıyalardan bir farkı eskilerinin ancak köyleri soyabilirken sonrakilerin artık şehirlere ve kasabalara yönelme cesaretine kavuştuğu ve buraları haraca-vergiye bağladıklarıdır (Mustafa Akdağ, "Kara Yazıcı", İA, C. VI, Milli Eğitim Basımevi, Eskişehir, 1997, s. 341).

²¹ Necmi Ülker, a.g.m., s. 45-46.

²² Mübahat Kütükoğlu, "İzmir", TDİA, cilt 25, s. 517.

finansmanını ise yabancı konsolosluklar sağlamışlardır.²³ Bu hususu, yani Sarıbeyoğlu isyanının şehrin mimari yapısına etkisini hatırd tutmak gerekir.

İzmir'deki İngiliz konsolosunun İstanbul'daki İngiliz elçisine gönderdiği rapordan anlaşılan bir diğer husus ise şehir ve çevresindeki ticaretin Sarıbeyoğlu Mustafa ve adamlarının kontrolünde olduğudur. Raporda ticaret yolu ve İzmir şehrine uygulanan ambargodan dolayı "*sadece İzmir'deki ticaret tamamen durmamış, fakat şehrin kendisi esaslı bir tehlikeye maruz kalmıştır*" denmektedir. Osmanlı Devleti'nin Avusturya ile savaşta olduğu bu yıllar ve isyanın bastırılacağı 1739 senesine değin İzmir ticaretinde isyancıların yoğun tesiri hissedilmiştir. Ancak ticaret durmamış, tersine İran ipeği İzmir limanına isyan bitene kadar akmaya devam etmiştir.²⁴

İsyan İzmir'de fiziki görüntüyü de etkilemişti. Yağmalar sırasında yakılan evler harabeye dönmüş, şehrin yenilenip güçlendirilen eski surları ve sonradan ilave edilen yeni surları da zarar görmüştü. İsyanın şehre etkisi sadece fiziki değildi. Bunun yanında sosyal etkileri de olmuştu ancak etkilerin boyutu yapılacak incelemelerle ele alınması gereken bir husustur. Bu etkiyi düşündürecek bir bilgiye M. Kütükoğlu'nun eserinde rastlanmaktadır. Buna göre isyanın bastırılmasından sonra Sarıbeyoğlu'nun şehrin önlerinden uzaklaştırılmasında gayretleri olan Karaosmanoğlu Mustafa Ağa 1754 yılında ortalığın yatışmasıyla idam edilmiştir.²⁵

3- Denizli Kuşatması ve Asilerin Bolvadin Taraflarına Sığınması

Sarıbeyoğlu isyanının bastırılmasında en önemli rolü Samsun, Adana ve Batı Anadolu kıyıları arasındaki bölgede eşkıya teftişine görevlendirilen Mirahur-ı evvel Ahmed Paşa'nın üstlendiğini, bu tarihe kadar görevlendirilen idarecilerin isyancının yakalanmasında ciddi bir girişimde bulunmadıklarını, ancak Ahmed Paşa zamanında geniş bir hazırlık yapıldığını Ertaş'tan öğrenmekteyiz. Buna göre Canik muhassılı Üçüncü Ömer Paşa, Teke sancağı mutasarrıfı Mehmed Paşa ve Rakka valisi Ahmed Paşa başta olmak üzere çok sayıda devlet adamı Ahmed Paşa'nın başbuğluğunda asilerin üzerine sefere çıkmışlardır. Bu sefer hazırlıklarından birinde Ahmed Paşa, Sarıbeyoğlu'nun saldırısına uğramıştır. Sarıbeyoğlu, Güzelhisar üzerine yürümüş ve Ahmed Paşa'nın askerleri ile savaşım yenilmiş, ancak kaçmayı başarmıştır. Bu yenilgi, Sarıbeyoğlu'nu ve yandaşlarını zayıf düşürmüştür. Yandaşları onu, birer birer yalnız bırakmışlardır. Adamlarından Katırcıoğlu Mehmed, Mustafa, Yusuf, Topal Ahmed, Sarı Hasan ve diğer Mustafa adlı bölükbaşılar devlet güçlerine teslim olmuşlardır. Devlet yönetimi, çözülmeyi hızlandırmak için teslim olanları affettiği gibi ayrıca bazılarını ödüllendirmiştir. Anlaşıldığı kadarıyla o tarihte Sarıbeyoğlu yandaşlarına verilen at, katır, tütün ve kahve gibi hediyelerin kaydedildiği bir defterde toplam masrafın 2556 kuruş olduğu belirtilmiştir.²⁶

Kendisine karşı yürütülen hazırlıklardan kaçan Sarıbeyoğlu ise bu sırada Honaz Kalesi'ne çekilmiştir. Honaz Kalesi'ne çekildiği sırada yakalanıp hapsedilmesi

²³ Necmi Ülker, a.g.m., s. 47.

²⁴ Necmi Ülker, a.g.m., s. 47-48.

²⁵ Mübahat Kütükoğlu, a.g.m., s. 517.

²⁶ Mehmet Yaşar Ertaş, a.g.m., s. 409-410.

sıklıkla emirnamelerde yer almıştır. 1738 yılı Aralık ayının başında Mirahur-ı evvel Ahmed Paşa, görevden alınarak yerine Rikab-ı Hümayun kaymakamı Ahmed Paşa eşkıya müfettişliğine getirilmiştir. Yeni müfettiş, askeri hareketi üç aşamaya ayırmıştır; ilki her açıdan kuvvetli bir ordu teşkil etmek, ikincisi Honaz Kalesi'nin kuşatılması ve üçüncüsü ise Honaz ve çevresindeki geniş bölgede sıkı güvenlik önlemleri almaktır. Rakka Valisi Ahmed Paşa, Üçüncüzade Ömer Paşa, Çelik Mehmed Paşa ve Hüdavendigâr Sancakbeyi Hamza Paşa askerlerinin yanında Rumeli'den Diyarbakır'a uzanan geniş bir sahadan asker toplanmıştır. Ayrıca bu askerlere lazım gelen barut, tüfek, çadır gibi malzemeler de çevreden istenmiştir. Ordunun gıdası ise çevre kazalardan temin edilmiştir. Honaz çevresi çok sıkı şekilde kuşatılmış ve kontrol altına alınmıştır. Tüm bu önlemlere rağmen Sarıbeyoğlu, 2 Mart 1739 yılında bu kuşatmayı yarıp buradan da kaçmayı başarmıştır. İşte buradan kaçan Sarıbeyoğlu, Karain, Direbolu ve İnay istikametinden Bolvadin'e ulaşmıştır. Bu firardan sonra devlet, memleketin her tarafına Sarıbeyoğlu'nun firar ettiğini bildiren fermanlar yollamıştır. Öyle ki devlete karşı sorumluluklarını ihmal ettiği kaydedilen Rışvanzade Mehmed Paşa ve oğlu Süleyman Paşa'ya, Sarıbeyoğlu'nu ölü olarak getirdikleri takdirde suçlarının affedileceğini bildiren fermanlar gönderilmiştir.²⁷

Rışvanzade Mehmed Paşa ve oğlu Süleyman Paşa'ya gönderilen fermanla Sarıbeyoğlu'nun öldürülmesi durumunda eşyası, malları ve hayvanlarının öldürülenlere verileceği belirtilmiştir. İlgili kaynakta Rışvanlı aşiretinin isyanı bastırmakta görev aldığı da kaydedilmiştir.²⁸ Bu isyandan önceki dönemlerde Celali isyanlarını bastırmakta aşiret askerlerinin önemi yadsınamaz bir vakıdır.

Yukarıda bahsedilen firar üzerine Ahmed Paşa da görevinden azledilmiş, yerine Rakka Valisi Ahmed Paşa tayin edilmiştir. Sarıbeyoğlu ise Bolvadin'de daha fazla kalamamış, buradan memleketine geçmiştir. Tavas'a geçmeye çalışırken 26 Mayıs 1739 tarihinde Ahmed Paşa'nın kethüdası ile çatışmış, sonrasında yaralı olarak memleketi Sarayköy'de çiftliğine yakın bir dağda, beş adamıyla yakalanmış ve öldürülmüştür.²⁹ Kesik başı 29 Mayıs 1739'da Alaşehir'de bulunan Ahmed Paşa'ya götürülmüştür. Buradan da 19 Haziran'da İstanbul'a ulaşmış ve Bab-ı Hümayun önünde teşhir edilmiştir. Etrafa dağılmış adamları ise kısa süre sonra ele geçirilmiştir.³⁰ Ertaş'tan farklı olarak Necmi Ülker ise isyanın 30 Nisan 1739 yılında bastırıldığını kaydetmektedir.³¹

²⁷ Mehmet Yaşar Ertaş, a.g.m., s. 410-411.

²⁸ <http://www.turktores.com/viewtopic.php?f=62&t=2046> (15.08.2017 tarihinde ulaşıldı.)

²⁹ İslam-Osmanlı hukukunda eşkıyalığa başta katl, el-ayak kesme gibi had cezalarının yanında sürgün, kürek cezası ve hapislik gibi yan cezalar da verilmiştir. Yol keserek birilerini öldürenin cezası katledilmektir. Eğer sadece yol kesmişse, halka korku salıp mal ve can almadıysa cezası sürgündür. Eşkıyaların çevreye saldırdığı korku sebebiyle aleyhlerinde şahit bulunamadığından çoğu zaman hak ettikleri ceza yerine daha hafif cezalara çarptırılmışlardır. Cezayı takdir hakkı kadıya verilmiştir (Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz; Esra Yakut, "Osmanlı Hukukunda Bir Suç Olarak Eşkıyalık ve Cezalandırılması", *Kebikeç*, 33, 2012, s. 21-34).

³⁰ Mehmet Yaşar Ertaş, a.g.m., s. 411.

³¹ Necmi Ülker, a.g.m., s.48.

4- Sarıbeyoğlu'nun Bolvadin Çevresinde Bulunduğunu ve Alınması Gereken Önlemleri Belirten Ferman ve Diğer Belgeler

Amid Mahkemesi'ne gönderilen bu konudaki en eski ferman 2 Nisan 1739/22 Zilhicce 1151 tarihlidir. Ferman Amid kadısına, Diyarbekir mütesellimine, voyvodasına, yeniçeri zabitlerine ve ayanlarına hitap etmektedir. Ferman, sanki takibe alınan Sarıbeyoğlu'nun sürekle avını resmetmektedir. Fermanda Sarıbeyoğlu adlı şakinin kendisini idam ve izaleye gelen askerle baş edemeyeceğini anlayıp elinde bulunan Honos (Honaz) kalesini yanına eşya ve emvalini alarak firar suretiyle terk ettiğini belirtir. Şimdiyse bu şakinin Bolvadin taraflarına gittiğinin haber alındığını, anılanın katlinin din ve devlet için farz olduğu ve demlerinin heder olduğuna dair fetva-yı şerif verildiğini belirtir. Asiyi katledenlere buna ait mal, eşya ve hayvanların verileceği, bu işe dair padişahın izn-i hümayunun hazır olduğu, ancak bunu alabilmek için kesik başının getirilmesi gerektiği kaydedilmiştir. Padişah, Anadolu'daki valilere, hakimlere, zabitlere, ayanlara, darb ve harbe kadir olanlara tekraren seslenip bu fermanın ulaşmasıyla Sarıbeyoğlu denen şakiyi her kim katlederse kendisine buna ait mallarla birlikte taraf-ı hümayundan çeşitli armağanların, rütbe, ünvan ve makamların da tevcih edileceğini vaad eder. Ola ki Sarıbeyoğlu'nun hakimiyet alanlarına yaklaştığını ya da sığındığını haber alırlarsa tereddüt etmeksizin üzerlerine gidilmesini, savaşarak ya da her ne suretle olursa olsun halledilmesini, eğer hakimiyet alanlarından çıkarsa yetişme ihtimali varsa takip etmelerini ve aman vermeksizin başını kesmelerini ve kesik başı İstanbul'a göndermelerini emreder. Bu konuda hitap edilen makamdaki her bir görevliye ağır davranmamalarını, eğer takibatta ihmal gösterirlerse kendilerine aman vermeksizin haklarından gelineceği hatırlatılır.³²

İsyancıların 2 Mart 1739 sonlarında Honaz'dan kaçarak Bolvadin'e doğru geldikleri yukarıda kaydedilmiştir. Öyle ise fermanın kaleme alındığı sıralarda Sarıbeyoğlu Mustafa ve yandaşları Bolvadin'e ya ulaşmışlardır ya da ulaşmak üzeredirler. Bu iki yer arası uzaklık 220 km civarındadır ve 6 menzil/konak içerir. Bu da 6 ile 12 günlük yürüme mesafesine tekabül etmektedir. Fermanların kaleme alındığı tarihte asiler Bolvadin ve ya çevresinde savunmaya çekilmiş olmalıdır. Muhtemelen önceki firarlarında olduğu gibi kurtulabileceklerini ümit etmektedirler. Ancak batı ve kuzeydeki seferleri bitiren devlet yönetiminin isyana son vermeye ne kadar ciddiyetle eğildiği Amid gibi uzak idari birimlere gönderdiği fermanlardan ve isyana karşı aldığı tedbirlerden anlaşılmaktadır.

Sarıbeyoğlu isyanı ile ilgili Amid Mahkemesi'nce kayda geçirilmiş ikinci belge ise bir vezir mektubudur. Bu mektup "vezir mektubu" ibaresiyle başlamaktadır. Burada öncelikle Diyarbekir mütesellimi, voyvodası, yeniçeri zabitleri, ayan ve eli silah tutanlara hitap edilmektedir. Sarıbeyoğlu denen şakinin yurdunu terk ederek Bolvadin taraflarına kaçtığı, katli hakkında ferman sadr olduğu ve fermanın gereğinin yapılması aksi halde görevde ihmali bulunanların ağır cezalara çarptırılacakları kaydedilmektedir. Bu mektup idarecilere fermanın vurguladığı hususları ve önemini hatırlatmak üzere kaleme alınmış olmalıdır.³³ Hükümet merkezi, geçmişte sıklıkla karşılaşılan eşkıyanın kuşatmadan kaçması ve daha sonra tekrar ortaya çıkması ihtimalini, önlemek istemektedir. Anlaşılaçağı üzere,

³² DŞS 3754, 6b/2, 22 Zilhicce 1151.

³³ DŞS 3754, 7a/2, 22 Zilhicce 1151.

devletin sürekli olarak elinden kaçan bu eşkıyayı yakalayamamasının bir sebebi ise sınırlarda süren sefer halidir. Sefer halinin bitmiş olması isyana odaklanmayı sağlamıştır.

1739 Haziran ayı ortalarında bu konuya dair kaleme alınmış üçüncü belge yine bir fermanıdır. Burada Üsküdar'dan Anadolu'nun sağ ve sol kolunda bulunan vezirlere, beylerbeylerine, mevleviyet kadılarına, ümeraya, sancakbeylerine, kadı ve naiplere, mütesellimlere, kethüda yerlerine, yeniçeri serdarlarına, mukataa mutasarrıflarına, ayan ve iş erlerine, harbe kadir il erlerine hitap edilmektedir. Devamında mevsimin bahar olmasıyla ağaçların yapraklanıp dağların eşkıya barındırmaya uygun olacağını, aşiret, kabileler ve taşradaki yerlilerden yol kesmeye yeltenenlerin çıkabileceğini, bu zamanlarda başıboş levendatın vilayetlerdeki başıboşluğu da fırsat sayarak şekavete girişmek için cesaretlenebileceğini hatırlatarak, bunun önüne geçilmesini ve buna niyetlenenlerin derhal cezalandırılmasını emretmektedir. Fermanı, özellikle Sarıbeyoğlu ve etbainın görüldüğü yerde katledilmesi, hitap edilen idarecilerin hükümetlerinde halkın düzen içinde tutulması ve eşkıya taifesi toplanırsa derhal üzerlerine varılması ve idarecilerin birbiriyle ittifak içerisinde hareket etmesi tembihlenir. Bu emr-i şerifi taşıyan mübaşir el-Hac Süleyman adlı biridir. Anılan kişinin hitap edilen idarecilerin idare sahasında bir tane bile eşkıyaya rastlarsa bunların çoğalmaması için derhal ittifakla birbirlerine destek vermeleri için girişimde bulunacağı, idarecilerin ahaliyi bu mazarrattan güvenle korumaları, şayet ahaliye zarar gelirse bunun idarecilerden tahsil edileceği, buna göz yummuş idarecilerin şiddetle cezalandırılacağı fermanı zikredilen hususlardır.³⁴

Sarıbeyoğlu isyanını konu edinen son ferman 10 Ağustos 1739 tarihidir ve neredeyse yukarıda ele alınan bir önceki ferman ile aynı içeriğe sahiptir. Özetlemek gerekirse şöyledir; Anadolu'nun sağ, sol ve orta kolunda yer alan tüm idari yetkililer olan vezir, beylerbeyi, mevleviyet kadıları, sancakbeyleri, kadılar, mütesellimler, kethüda yerleri, yeniçeri serdarları, malikane mutasarrıfları, voyvodalar, havas ve evkaf zabitleri, ayanlar, iş erleri ve harbe kadir olan il erlerine hitap edilmektedir ki bu elkab sırası aynı zamanda yukarıdan aşağıya merkezden taşraya askeri-örfi hiyerarşinin basamaklarını da ifade etmektedir. Baharın gelmesiyle dağlarda eşkıyaların türemesine ortamın oluştuğu, aşiret ve kabilelerden ve yerlilerden yol kesen haramzadelerin bu zamanlarda türediği, başıboş levendatın da bunlara katılıp vilayet sakinlerine ve seyahat halindeki kimselere tecavüzde buldukları belirtilmiştir. Özellikle Sarıbeyoğlu ve etbainın bu idari sahalarda görülmesi durumunda asla aman verilmeden katledilmelerini ve daha önce yukarıda ele alınan fermanlarla neredeyse aynı içerikteki hususları tekrar ettikten sonra bu tahkikat sırasında bahane ile seyahat edenlere ve vilayet halkına yani şekavetle ilgisi olmayanlara taarruzlar olduğu, raiyyet fukarasına gereksiz vergi çıkarıldığı, yine halka çeşitli zulümler yapıldığı, eğer bir kişiye bile haksız bir muamele yapılırsa yukarıdan aşağıya sorumlu makamların özürlerinin kabul edilmeyeceği, ortaya çıkan zararın idarecilere ödettirileceği tehditkar bir ifadeyle vurgulanmıştır.³⁵

³⁴ DŞS 3754, 16a/2, 8 Rebiülevvel 1152.

³⁵ DŞS 3754, 21a/1, 5 Cemaziyelevvel 1152.

Son iki ferman genel olarak isyanın etkilerinin kırılmasıyla ilgili görünmektedir. M. Yaşar Ertaş'tan edinilen bilgiye göre 19 Haziran 1739'da isyanın elebaşının kellesi İstanbul'a gönderilmiştir. Oysa son fermanın Amid'e vusul tarihi -isyanın bitişi olarak belirtilen 19 Haziran'dan- 2 ay sonrasına denk gelen 10 Ağustos 1739'dur. Bir önceki ferman ise Haziran 1739 tarihlidir.

Son iki ferman arasındaki bir diğer fark da ilkinin Anadolu'nun sol kolundaki idari birimlere, ikincisinin ise sağ, sol ve orta koldaki idari birimlere yazılmış olmasıdır.³⁶

Yukarıdakilerden sonra kaleme alınan Ağustos 1739 tarihli son bir fermanla Padişah, bu isyanın ve etrafta halkı haraca bağlayan eşkıyanın zuhuru konusunda düşündürücü ifadeler kullanmıştır. Buna göre "Üsküdar'dan Diyarbakir'e varınca vaki' tarîk-ı câddenin bazı mahallerinde kuttâ-ı tarîk eşkıyası zuhûr ve iyâb u zihâb edenlere ve bâ-husus Devlet-i Aliyyeminîrâd-ı cesîmesinden olan ma'den hazînelerinin mürûrlarına zarar u gezend ihtimaliyle...birkaç seneden beri Devlet-i Aliyyemin seferlere olan meşgale ve ahâlîlerinin dahi adem-i ihtimam ve iğmaz ve tegafülleri sebebiyle biraz seneden beri cibilliyetlerinde mel'anet ü habâset ü şakavetasaddî etmeleriyle..."³⁷ Fermanın devamında hazine ve madenlerin nakledildiği yolların ve ulaşımının güvenliğe alınması, buralarda oluşacak zararların bura halkı ve idarecilerine yükleneceği, muhtemel şekavet vakalarında oluşacak zararların hak sahiplerine iki misliyle ödeneceği, idari ihmali olanların cezalandırılması gibi önlemler sıralanmıştır. Sarıbeyoğlu İsyanı'nın sonlandırılması devletin, yönetimindeki her birime gücünü hatırlatması için bir uyarı olarak kullanılmıştır.

Yukarıdaki fermanların dışında şerî'ye defterine kaydedilmiş Sarıbeyoğlu isyanına dair fermanları getiren ağaya verilecek masrafı gösteren tevzîler de yer almaktadır. Buna göre 1151/1738 senesinde menzilcilere ödenecek 5.805 guruşa yakın giderler arasında Sarıbeyoğlu Mustafa isyanıyla ilgili fermanları getiren ağaya 250 guruş ödeme yapılmıştır.³⁸

³⁶Osmanlı yol sistemi Roma, Bizans ve Selçuklu Devleti'nin kurduğu ve geliştirdiği yolların devamı niteliğindedir. Merkeze İstanbul'un alındığı bu ağda sağ, sol ve orta diye adlandırılan üç yol bulunup bunların hepsi de tali yollarla birbirine bağlanmaktadır. Sağ kol, İstanbul'dan Üsküdar-Gebze- Eskişehir-Konya-Adana-Antakya-Halep ve Şam üzerinden Mekke ve Medine'ye ulaşmaktaydı. Orta kol, Üsküdar-Gebze-İznik-Bolu-Tosya-Merzifon-Tokat-Sivas-Malatya-Harpur-Diyarbakir-Nusaybin üzerinden Musul, Kerkük ve Bağdat'a ulaşırdı. Sol kol ise orta kolla Merzifon'a kadar geldikten sonra buradan Ladik-Niksar-Karahisar-ı Şarki-Kelkit-Erzurum üzerinden Hasankale'ye ve buradan bir kolu Kars'a, diğer kolu da Tebriz'e ulaşırdı. (İzzet Sak-Cemal Çetin, "XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nde Menziller ve Fonksiyonları: Akşehir Menzilleri Örneği", <http://www.turkiyat.selcuk.edu.tr/pdfdergi/s16/sak.pdf> (10.9.2013 tarihinde ulaşıldı), s. 182", (Ercan Gümüş, a.g.t., s. 341). Ayrıca İmparatorluğun bütünü için üçlü yol ağı hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: İsmet Miroğlu, "Osmanlı Yol Sistemine Dair", İ.Ü.E.F. Tarih Enstitüsü Dergisi, 15, İstanbul 1997, s. 241-252, M. Hanefi Bostan, "Osmanlı Devleti'nde Yol ve Haberleşme Sistemi", Türk Dünyası Araştırmaları, 82, 1993, s. 63-67.

³⁷ DŞS 3754, 21b/1, Cemaziyelevvel 1152.

³⁸ DŞS 3754, 16b/1, 10 Rebiülevvel 1152; DŞS 3754, 17a/2, 27 Rebiülevvel 1152; DŞS 3754, 18a/2, 27 Rebiülevvel 1152. Guruşun değerini hatırlatmak amacıyla belirtilmelidir ki 1740 yılında Amid'de bir guruş 120 akçeye denk gelmekteydi (Ercan Gümüş, a.g.t., s. 411). Ancak Amid'de 1751 yılında 1 guruş takriben 140 akçeye denk gelmiştir. Çok yakın bir tarihte 1747'de Mardin

Sonuç

1732-1739 yılları arasında, Batı Anadolu ve Kıyı Ege merkezli Sarıbeyoğlu Mustafa isyanı, devlet yönetimince zaman zaman önemsenen bazen de dış seferler dolayısıyla ihmal edilen, ciddi bir sorun olmuştur. Bu isyan araştırmacılara, askeri sığata sahip Celaliler hakkında mühim bir örnek oluşturmaktadır. Günümüzde, yaygınlaşan yerel tarih çalışmaları sayesinde daha fazla arşiv kaynaklı tarihi vesika ile bu vakanın ayrıntıları gün yüzüne çıkmaktadır. Osmanlı siyasi tarihinde bu isyanın değerdendirmeye alınmamasında, vekayiname yazarlarının merkeze aldıkları saray hayatı ve dönemin tarihçiliğı rol oynar. Saray tarihçilerinin bu konuyu ele almamasına karşın, isyanın etkilediğı yerleşim bölgelerinde düzenlenmiş kadı defterlerinde konuya dair kayda geçirilmiş birçok dava ve merkezi yazışmalardan oluşan belgelerle incelemeye yeni boyutlar kazandırılabilir.

İsyan bölgesinde ve Bolvadin çevresinde yer alan kaza merkezlerince tutulmuş kadı sicillerinden, isyanı aydınlatacak çeşitlilikte kayıtlara ulaşılması muhtemeldir. Böylece anılan bölgelerde varsa isyana katılanlar, ya da katılmakla suçlanıp hakkında takibata çıkılanlar, asi olduğu tespit edilenlere yönelik yaptırımlar, en geniş haliyle ise isyanın görüldüğü bölgeye, sosyal, ekonomik, askeri ve diğer tesirleri izah edilebilir.

İsyanın bastırılmasında aşiret güçlerinden alınan destek ise vurgulanması gereken bir başka husustur. 18. yüzyılda merkeze uzak yerlerde görülen isyanları bastırmakta devlet yönetimi, aşiret yapılanmasına sahip idari yapılardan destek almıştır.

Sarıbeyoğlu İsyanı gerekçesiyle merkezin yukarıdan aşağıya her kademedeki idareciye gönderdiği tedbir içerikli emirlerden, şekavet dolayısıyla halkın uğradığı zararın idarecilere yükleneceğı ve onlardan tazmin edileceğı anlaşılmaktadır. Yine bu yazışmalardan ulaşılacak bir başka sonuç, fermanların hitap ettiği idarecileri sert şekilde tehdit etmesi ve şekavete aman vermemelerini sıkıca tembihlemesidir. Sarıbeyoğlu ve yandaşlarına hiçbir şekilde müsamaha gösterilmeyeceğı, asinin nasıl katledileceğı ve bunu yapanlara makam ve armağan verileceğı belirtilmiştir. Sarıbeyoğlu'nun başının gövdesinden ayrılarak saraya gönderilmesinin emredilmesi, reaya ile taşra ve merkezdeki askerlere benzeri davranışlara müsamaha gösterilmeyeceğıne dair bir hatırlatma çabasından olsa gerektir.

İsyan sırasında Amid gibi uzak bir idari birimden destek istenmesi ve isyanın 7 yıl gibi uzun bir zamana yayılması, ayaklanmanın benzerlerinden hayli güçlü olduğunu düşündürmektedir. Osmanlı Devleti'nin 1736-1739 yılları arasında Avusturya ve Rusya cephelerinde savaşması isyanın uzamasına ve zamanında müdahale edilememesine neden olmuştur.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları:

- DŞS 3754, 6b/2, 22 Zilhicce 1151;
DŞS 3754, 7a/ 2, 22 Zilhicce 1151;
DŞS 3754, 16a/2, 8 Rebiülevvel 1152;
DŞS 3754,16b/1, 10 Rebiülevvel 1152;
DŞS 3754,17a/2, 27 Rebiülevvel 1152;
DŞS 3754,18a/2, 27 Rebiülevvel 1152;
DŞS 3754, 21a/1, 5 Cemaziyelevvel 1152;
DŞS 3754, 21b/1, Cemaziyelevvel 1152;
DAD 1-86-3, Cemaziyelahir 1159;
DAD 1-160-3, Cemaziyelevvel 1162;

Kitap-Makale-Ansiklopedi:

- AHMET RASİM, Osmanlı 1-8, (Düzenleyen: Metin Hasırcı), Emir Yayınları, İstanbul, 1999.
- AKDAĞ, Mustafa, "*Kara Yazıcı*", İA, C.VI, Milli Eğitim Basımevi, Eskişehir, 1997.
- AKDAĞ, Mustafa, "*Celali İsyanlarının Başlaması*", DTCFD, IV, 1, Ankara 1945, s. 23-50.
- AKDAĞ, Mustafa, "*Celali Fetretü*", DTCFD, XVI, 1-2, Ankara 1958, s. 53-103.
- ALTUNAN, Sema, "*XVII. Yüzyıl Sonlarında İstanbul-Edirne Arasındaki Menziller ve Bazı Menzilkeş Köyler*", Tarih Araştırmaları Dergisi, Cilt: 25, Sayı: 39, 2006, s. 75-99.
- BOSTAN, M. Hanefi, "*Osmanlı Devleti'nde Yol ve Haberleşme Sistemi*", Türk Dünyası Araştırmaları, 82, 1993, s. 63-67.
- ERTAŞ, Mehmet Yaşar, "*18. yüzyılda Bir Osmanlı Eşkıyası: Sarıbeyoğlu Mustafa*", Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildiriler I, Denizli 2007, s. 399-411.
- GÜMÜŞ, Ercan, 18. Yüzyılın İlk Yarısında Amid, Gazi Üniversitesi SBE, Basılmamış doktora tezi, Ankara 2014.
- GÜRHAN, Veysel, 18. Yüzyılda Mardin Şehri, Gazi Üniversitesi SBE, Basılmamış doktora tezi, Ankara 2012.
- GRİSWOLD, William J., Anadolu'da Büyük İsyân 1591-1611, Numune Matbaacılık, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000.
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat, "*İzmir*", Diyanet İslam Ansiklopedisi, C. 23, s. 517.
- MİROĞLU, İsmet, "*Osmanlı Yol Sistemine Dair*", İ.Ü.E.F. Tarih Enstitüsü Dergisi, 15, İstanbul 1997, s. 241-252.

PAKALIN, Mehmet Zeki, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, 3 Cilt, MEB, İstanbul, 1971.

PEÇEVÎ İbrahim Efendi, Peçevî Tarihi I-II, (Hazırlayan: Bekir Sıtkı Baykal), Özkan Matbaacılık, Ankara, 1999.

SAK, İzzet-Çetin, Cemal, "XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nde Menziller ve Fonksiyonları: Akşehir Menzilleri Örneği", <http://turkiyat.selcuk.edu.tr/pdfdergi/sak.pdf> (10.09.2013 tarihinde ulaşıldı).

SAMİ, Şakir, Suphi, Tarih, Asır Matbaası, İstanbul, 1198 (TBMM Kütüphanesi, 71-5307), s. 148b.

ŞEMDÂNİZADE Fındıklılı Süleyman Efendi, Mür'i't-Tevarih, C. I, (Hazırlayan: M. Münir Aktepe), İstanbul, 1976.

ÜLKER, Necmi, "Sarıbey Oğlu'nun İzmir'e Yürüyüşü ve Avrupalı Tüccarlar", http://tid.ege.edu.tr/dosyalar/IV_1989/TIDIV-1989-04.pdf (08.08.2017 tarihinde ulaşıldı.)

YAKUT, Esra, "Osmanlı Hukukunda Bir Suç Olarak Eşkıyalık ve Cezalandırılması", Kebikeç, 33, 2012, s. 21-34.

İnternet (Dijital) Kaynakları:

<http://www.turktoresesi.com/viewtopic.php?f=62&t=2046>, (12.03.2013 tarihinde ulaşıldı.)

www.ttk.gov.tr/tarih-cevirme-kilavuzu, (17.08.2017 tarihinde ulaşıldı.)